

Kümüşdepe şäheri taryhyň göwresinde

Category: Kitapcy, Taryhy ýerler, Türkmen dili

написано kitapcy | 22 января, 2025

Kümüşdepe şäheri taryhyň göwresinde

KÜMÜŞDEPE ŞÄHERI TARYHYŇ GÖWRESINDE

Türkmenährada has irki döwürlerden bäri Etrek-Gürgen türkmenleriniň japarbaý taýpasynyň köpüsini özünde ýerleşdirip Türkmenähranyň merkezi hasaplanýan Kümüşdepe şäheri hakda henize çenli ýeterlik maglumat ýok.

Hazar deňziniň gündogar-günorta çüňkündäki, geçen asyryň başlarynda (XX asyr) bina bolan, Bendertürkmen port şäheriniň 18 kilometr demirgazygynda ýerleşen Kümüşdepe şäheri XX asyryň başlarynda Reza Pählewi hökümeti eýelän döwründe oňa "Gomişan" diýlen at goýulypdyr. Eýranda Yslam Respublikasy döränden soň ýene-de öňki ady oňa gaýtarylyp alyndy.

Bu şäher Garaşsyz Türkmenistanyň günorta-günbatar çüňkünde ýerleşen Esenguly etrabyň 40-50 kilometrlik göni günortasynda ýerleşen Kümüşdepe şäheri giň ýatan tekiz düzlükde bina bolupdyr.

Ondaky jaýlar, köçeler ençeme taryhy wakalary başdan geçiripdir. Bu şäher Gülüstan welaýatynyň Demirgazyk-Günbatarynda ýerleşýär. Günorta tarapy Hojanepes we Bendertürkmen şäherine, Demirgazykda Garaşsyz Türkmenistanyň serhedine, Gündogarda Akgala şäherine we Günbatary bolsa, Hazar deňzi bilen serhetleşýär. Onuň ýerşarynyň grafiki bellikleri boýunça 5 prima 54 gradus gündogar uzynlygyna we 6 prima 37 gradus demirgazyk iýnligine Angliýadaky Griniwiç şäherindäki ýerşary ölçeginiň başlangyç tarapyndan aralygy bar. Açyk deňiz ölçegi boýunça 22 metr suw ýüzlüginde pes derejede durýar.

Kümüşdepäniň günorta bölekleriniň howasy Hazaryň ýyly howasyndan gözbaş alýar. Demirgazyk bölekleri Garagum çölüniň

täsiri sebäpli ýarym düzlükden ybarat. Ýerleriň az bölegi ekin-dikin üçin ýarasa, köp bölegi şor meýdanlary öz içine alýar. Gürgen derýasynyň boýlaryny göz önünde tutmasak beýleki nokatlarynda ekerançylyk köplenç düme görnüşinde alnyp barylýar.

Bu şäheriň adam sany 50,000 bolup, olardan 30 göterimi şäherde ýaşasa, galany oňa tabyn obalarda ýaşaýarlar. Umuman Kümüşdepe tabynlykda durýan 53 sany oba bar.

Kümüşdepe şäheriniň binýat bolan çägi Ahamenitleriň döwründe “Girkany” ýa-da “Hirkany, Werkany” diýlip atlandyrylypdyr. [[1]] 67

Bu oazis Sasanitleriň döwründe iňňän medeniýet merkezi hasaplanypdyr. Ol Maşatmisriýan we Dehistan ýaly medeniýetleriň ýakyn gatnaşyklarynyň bir bölegi bolupdyr.

Kümüşdepeň demirgazygynda ýerleşen “Kiçijik Kümüşdepe ýa-da Kümüşdepejik” depesinden tapylan gymmatly tapyndylaryň mälim edişine görä, ol ýerde ösen medeniýen bolup geçipdir. Bu depe Sasanitleriň patyşalary tarapyndan Turanlylaryň çozuşyndan aman galmak üçin saldyrylar “Gyzyl alan” diwarlarynyň harabalarynyň soňky eteklerinde ýerleşipdir. Bu diwarlar Kümüşdepeň demirgazyk eteklerinden başlanyp 180 klm uzynlygy bilen Güllidag daglyklaryna çenli dowam edýär. Oňa pars dilinde “Sedde Iskänder” hem diýipdirler. [[2]] 68

Bu diwaryň kerpiçleri gyzyll reňkli dört gyran bilen kerpiçler bolany üçin, ol häzirki döwürde gyzyll depejikler ýaly bolup görünýär. Şonuň üçin oňa halk “Gyzylalan” diýipdir. Henize çenli bu ýerde hiç hili gazuw işleri ýa-da oňa degişli archeologik barlaglar geçirilmäni üçin ol harabaçylyga öwürlip adamlar onuň kerpiçlerini öý salunmak üçin peýdalanylýardylar.

Kümüşdepe, Hojanepes ýa-da oňa tabyn oba-etraplarda irki salynan jaýlaryň köpüsiniň kerpiçleri gyzyllalan diwarlarynyň kerpiçleri bolup durýar. Bu diwaryň deňze tarap çümüp gidýän eteklerinde ýerleşen depejik bolsa bir zamanlarda ada bolupdyr.

Horezmşalaryň patyşasy Soltan Jelaleddin Horezmşanyň atasy Soltan Gütbeddinmuhammet Horezmşa, Çingizhanyň çozuş döwründe bu adany gaçybatalga edip saýlapdyr. Onuň öňki ady “Abesekun”

adasy bolupdyr.

Belli orta asyr alymy Hojanasretdin Tusynyň Abesekun baradaky wakany belläninde berýän geografiki ýerlik belliginiň, şoňa gabat gelýändigini gös göni görnüpdir. Aslynda Kümüşdepe adynyň goýulmagy hem bu depeden kümüşdir- bürünç ýaly şaý-sepleriň çykmagy sebäplidir. Şeýlelik bilen bu diwar “Sul” (Suwlyhan) atly türkmen patyşalary tarapyndan türkmenleriň gol astyna geçýär.

Bu diwaryň gapysy Turanylara (Türkmenlere) açylmagy bilen Abesekun adasynda kem-kemden türkmen ilaty otutumlaşyp başlaýarlar. Birinji gelen ilat Oguzlaryň musulman bolan türkmenleri bolupdyr.

Türkmenler bu adany bir badany oturmaşmak üçin peýdalanman, eýsem gysg aýlarynda oturylýan “Gysgalyk” hökmünde peýdalanypdyrlar. “Köresuw” ýa-da “Abesekun” hakda gysgaça jemleýiji maglumaty “Kümüşdepe Taryhy” websahypada-da käbir maglumatlary berilipdir.

1850-nji ýylda Abheri atly alym üç hepdelik Kümüşdepede ýaşan mahaly şeýle ýatlaýar: “ Kümüşdepe esasan gysg aýlarynyň ýaşaýyş mekany bolupdyr. Onuň sebäbi beýleki pasyllarda ol ýerlerde ýokanç keselleriň köpelmegi bilen az sanly adam onda galypdyr.

Kümüşdepe Gürgen derýasynyň uly agzyna çenli dowam edýär. Ol ýerlerde derýanyň ini hem çuňlygy artyp, balyk awlamaga ilat üçin amatly şert döredilipdir”.

Emma kem-kemden Orsýet bilen alyş satyş söwdalarynyň ýola goýulmagy, awçylyk işleriniň ösmegi, gümrükhana enjamlarynyň gurulmagy bilen, Kümüşdepe şähre öwrülip, onda ösüş başlanýar. Birinji gezek Hojanepesbaý atly uly täjir patyşa Russiýasynyň huzuryna baryp, wekilçilik edýär.

Kümüşdepäniň 6-7 kilometr gündogarynda Nebitilje gor guýusynyň ýerleşmegi Eýranyň nebit kompanýalarynyň ünsini oňa çekýär. Bu ýerde ýerasty nebit gorlarynyň Demirgazykdan Günorta oazislere tarap syrykmagy welin, döwlet aralarynda geopolitika ähmiýete eýe bolup durýar. Soňky ýyllarda Eýranyň “Köwser” atly Nebit kompaniýasy bu ýerde ýörite plan-proýektleri düzgünleşdirmäniň ugurynda iş alyp barypdyrlar.

Geljekde beýle alynyp baryljak nebit onümçiligi, ol ýerde ekologiýa bozgunlykary emele getirjekdigini, ekologiýa arassaçylygy edaralarynyň iş alyp barýan işöwürleriniň ünsini özüne çekip, gerekli çäreleri ýerine ýetirýärler. Bu ýeriň köl we kölçelerine dünýäniň dürli ýerlerinden belli pasyllarda tebigy guşlaryň gel-gitleri we ol ýerlerde örňemegine nebit kompaniýalaryň alyp barjak planlary, yzyna getirip bolmajak ziýanlary ýetirjekdigini belleýärler.

1320-nji h.k. ýylda Mämmedaly Gurhançy Sulatnyzam öz göýberen habarnamasynda şeýle belleýär: “Kümüşdepe (Gomişan) oturymlaşan türkmenleriň ýomut taýpasynyň japarbaý ilaty ilkinji arassa, tämiz we baý taýpalarynyň biridir.

Olar ruslar bilen gel-gitleri bolany üçin egin-eşik hem içeri şay-esbaplary taýdan has ýokary derejede durýar. Ir bilen turanlarynda ählisi isli sabyn bilen ýuwunýarlar. Gyşlarda galoş, putinka we gysgaça palto geýinip gezýärler.

Şu günüň özünde Orsýetden 150 sany agaç magazynlary getirildi. Olar örän owadan ýasalypdyr. Rowaç bazarlary bar. Orsýediň çaýy, şekeri, samawary, matalary, Hajytarhynyň gap-gaçlary, uny hem geým-gejimleri onda satylypdur”.

Şeýle hem Eýran türkmenleriniň taryhçysy Eminylla Güli, Rezahanyň Mazenderana eden saparnamasy hakyndaky ýazgylaryna salgylanyp, Kümüşdepe barada şeýle ýazýar: “Kümüşdepe kasabasy (etraby) agaçdan salyhatly ýasalan iki mertebe jaýlar hem garsak öýler bilen hatarlanyşyp dur.

Öýleri köçeden aýratynlaşdyrýan agaçdan ýasalan diwarlaryň ortasynda daş dökülen köçe geçýär. Öýleriň agajyna, otaklaryň diwarlaryna we amaratyň bamyna çalyňan reňkler bu kasabanyň owadanlygyna gözelligi goşýar. Ilatyň arasynda gedaýçylyk we zat soramak aýyp hasaplanyp, etrapda hiç hili gedaý görünmeýär. Kümüşdepede 3000 sany öýli raýat ýaşap, 11 mähälle (kwartal) bölünýär.”[[3]] 69

Kümüşdepede medeniýet edarasy Rezahanyň döwüründe açylýar. Häzirki zaman Kümüşdepe welaýat bölünşiğinde “Demirgazyk japarbaý” etraby ady bilen Türkmen şäheristanynyň tabynlygynda durýar. Bu şäher özüde Ussat Niýazmuhammet Niýazy, Hajymeretdurdy Gazy, Nurmuhamet Muttagy, Professor Rahman

Rahmany, Doktor Sapar Ensary (Sapar ahally), Professor Nurmuhammet Aşyrpur Meredow, Ahmet Ahundow Gürgenli, Arazmuhammet Şaeri (Aram), S. Gökleñi, ýaly alym ulamalar we beýleki Annageldi Aç, Kyýathan, Hojanepesbaý, Abaserdar, Gurbandurdy Jerdeki, Amanjan Abaýy, Osman Ahun, Rejep Ahun, Allaguly Saýatly ... ýaly şahsyýetleri dünýä inderdi.

“Eýran ýazyjysy etnogrof Agaýe Apbas Şowgy, Kümüşdepäniň adajygynyň üstünde ilkinji oturmaşan ilat hökmünde türkmenleriň ýedi sany taýpasyny (tiresini) sanap geçýär. Olar Kör, Kötük, Kelte, Kenan, Burkaz, Tumaç we çükgän ýaly tirelerden ybarat bolýar”. [[4]] 70

“Elbetde Apbas Şowgynyň Kümüşdepäniň ilkinji ilaty hakynda bellände bir ýalňyşlygyny-da ýatlap geçmek zerur bolýar. Ýagny ol bu ýedi tirä Düýejileri goşmandyr. Bu tire hem bu ýerde ilkinji oturmaşanlaryň biri bolup durýar.” [[5]] 71

Taryhy çeşmeleriň rowaýat etmegine görä, “türky kowmyň Oguz diýlip atlandyrylýan bir topary Horezm, Etrek we Gürgen jülgeleriniň hasylly düzlüklerine tarap süýşýärler. Bu toparlar VI hijri asyrda yslam dinine meýletin boýun egip, soň ‘türkmen’ diýlen ada meşhur bolupdyrlar.”- dylip bellenilyär. Dünýädäki ähli türkmenler yslam dininiň sünni musulmanlaryndan ybarat bolýar. Şolar bilen bir hatarda Kümüşdepäniň hem ilaty sünni musulmanlaryň Abuhanyfa Ymam Agzama degişli bolup durýar. [[6]] 72

Türkmenleriň yslam dinine boýun egmegi Ýewropa ilçihanasynyň wekili Riçard Fraý VI asyr alymy Şerefezaman Merweziniň kitabyndan şeýle setirleri getirýär: “Haçanda olar (Oguzlar) musulmanlaryň serhetlerine girip başlanlarynda şol wagt musulman bolanlara “Türkmen” diýipdirler. Bularyň arasynda musulman bolmadyklar bilen näsazlyk hem döräpdir.

Şeýlelik bilen Oguzlaryň arasynda musulman bolanlaryň sany köpelişip yslam dinine wepadar adamlar döräpdirler.

Olar kapyrlardan üstün çykyp olary daşary kowupdyrlar.”... Türkmenler yslam ýurtlarynyň ählisine ýaýrapdyrlar. Olar ähli ýerli ilatlar bilen oňyn aragatnaşyk saklap, olary hormatlapdyrlar. Şeýlelik bilen türkmenler yslam ýurtlarynyň ählisine eýe bolup patyşalyga ýetipdirler. Olar haýsy bir

ýurtda hökümdarlyk sürseler hem, ýerli ilatyň dap-dessurlaryna, dili hem medeniyetlerine hormat bilen seredip, olaryň öz erkinligini ödäpdiler.

Kümüşdepede ýaşayan ilat arassa türkmen dilinde gürleýärler. Ykdysadyýet taýdan olaryň kärleri daýhançylyk, maldarçylyk, awçylyk, ussaçylyk we dokma hem halyçylyk ýaly işler bilen meşgullanýarlar. Kümüşdepede esasy ekerançylyk önümleri arpa, bugdaý hem pagtadyr.

Ýer şorlygy hem suw gytymçylygy sebäpli ekerançylykda gerekli ösüşleri gazanyp bolmaýar.

Maldarçylyk meýdanynda bolsa, bu ilatyň iňňän gadyndan meşgullanyp gaýdan kärleriniň biridir. Olar goýun, sygyr, gäwmiş hem düýe ýaly mallary saklapdyrlar. Goýun sürilerini gýş paslynda Kümüşdepäniň demirgazygynda ýerleşen giň öri meýdanlarynda “gyşlaga” sürýärler “Ýaýlak” üçin hem tomuslarda sürileri şäheriň ýakyn töwereklerine getirýarlar. Bu ýerlerde goýun ýüňi hem eti üçin ulanylýar. Onuň süýdünden peýdalanmaýarlar diýen ýaly.

Kümüşdepe ilatynyň esasy meşgullanýan işleri biri hem Hazar deňzinde awçylyk etmek bolupdyr. Bu ýerde uzynburun, bekre, tirana, göwrüç, pil balyk, akbalyk, azatmahy, kepir, takgaz, çapak, kefal, garabalyk, kilka, ... ýaly balyklary awlanylýar.

Kümüşdepäniň her bir türkmen maşgalasynda bolşy ýaly, zenanlaryň meşgullanýan kärleri dokmaçylyk bolup durýar. Olar gadyndan galan ähli göl nagyşlaryndan peýdalanmak bilen “Hojaýyngöl” atly täze göl hem döredipdirler.[7]

Kümüşdepäniň taryhy-arhiologik gymmatlyklarynyň biri gyzyllalaň diwarlary hakda ýatlap geçipdik. Gyzyllalaň diwarlary taryhda dürli alymlaryň ünsini özüne çekipdir. Bu diwar hakda içeri we daşary arheologiýa hünärmenleri yzygiderli derňewleri geçirýärler.

Dürli syýahatçylar öz seýil-syýahatlarynda bu diwary ýatlap geçipdirler “Şäheristanhaýe Iran” atly kitapda bu diwar hakda şeýle diýilýär: “Gürgende Dehistan atly şäheristanyny “Nersi Aşkany” atly patyşa binýat edipdir. Baş sany galaly Kümüş şäheristany jadygöýleriň ýolbaşçysy Azydahak (Gadymy pars dilinde aždahanyň ady) gurdurypdyr.

Şapuryň ogly Ýezdgerd öz eýýamynda “Çöl” tarapdan bolýan çozuşlaryň önüni almak üçin, şol taraplara didewan saldyrypdyrlar. Ol şeýle diýipdir: Ol ýerde 180 k.m. (parsang) uzynlygy we 25 arş (75 sm) boýy hem bir köşk bilen saklaw görüldi”. [[8]] 73

300-nji hijri ýylda “Mesalek wel-memalek” atly kitapda şeýle bellik bar: “Enewşirwanyň zamanasynda Türkmenleriň çozuşlarynyň önüni almak üçin Gürgende kenarýaka begleriň goraýyş diwarlary guruldy, Hek bilen dört gyraň bişen kerpiçlerden mäkämlenen bu diwarlary türk patyşalarynyň biri “Sül” atly hökümdar oňa üstün çykdy we soň bolsa musulmanlar ony açdylar. [[9]] 74

“Hudud-el älem” atly kitapda bu diwar hakda şeýle ýazylypdyr: “Dehistan örän ekerançylykly, abadan we önümlü ýerdir we söwda alyş-satyş rowaçlygy üsti-üstünedir.”

Elbetde Dehistan, Gyzylalaň diwarlaryndan has demirgazykda ýerleşýär. Ýazgyny ýazan serhedi Dehistana çenli diýip düşünişdir. Ony Dehistana degişli edip goýupdyr. Öňler eger Dehistan Etrek derýasynyň demirgazygynda ýerleşen bolsa, Gyzylalaň onuň günortasynda ýerleşýär.

Dehistan we Maşatmissirýan yslam dini Orta Aziýa ýurtlaryna ýaýramazdan öň, Eýran patyşalygyna tabynlykda durman Turan patyşalyklarynyň merkezi medeniýetleri hasaplanypdyr.

V hijri asyrda alymlaryň ýene birisi şeýle ýazýar: “Kuwadyň (Gobad) ogly Enewşirwan Sasany Hosrow bir Gürgende sul derwezesi hem baş parsang uzynlygy bilen mermer daşdan bir diwar saldyrypdyr”. [[10]] 76

443-nji hijri ýylda Gerdizi atly bir alym şeýle ýazýar: “Enewşirwan adyl, Ýezdjerd ibn-e Bähramyň saldyryp başlan diwaryny, Gürgene baryp onuň binasyny tamamlapdyr” [[11]] 77

605-nji hijri ýylda Nejib ibn-e Bekran atly geografiýaçy hem bu diwar hakda şeýle belleýär:

“Gürgeniň serhetlerine dört gyraň bişen kerpiçden çekilen diwar, Ulýabat daglygynyň başyndan başlap, Syýawoşek owazislerine we ondan hem Abesekuna çenli dowam edip her kerpiç 30 menden (90 kilo) 40 mene (120 kilo) çenli (her “men” 3 kilo) agramy, uzynlygy bolsa, 50 parsang bolupdyr. Bu diwar

Deregez we Bawartdan (Abiwerd) Dýebefudanyň ýakynyndan geçip Bawerd şäheriniň eteklerinden çöllüğe geçip Sarahsa tarap çümüp gidýär.

Bu şol diwarlygy mälim däl, ýöne Gürgendäki diwary “Tejenbar” diýip atlandyrypdyrlar.”. [[12]] 78

“Jeografiýaýe taryhyýe Lesterenç” atly eserde we Rabinonyň Saparnamasynda hem Grişmeniň “Iran äz agaz ta eslam” atly eserinde-de ýokardaky matlaplara meňzeş faktlara gabat gelýäris. Belli Eýran alymy Seidnefesi bu diwaryň täzedan gurulşy hakda şeýle ýazýar: “Mämmedaly Gurhançy (Suletnyzam) ony 20 parsah özi hem 224-nji hijri ýylda Tábäristanyň hökümdary Maziýaryň tarapyndan täzedan gurulşy çärelerini görüpdirlirler.” -diýip şeýle belleýär: “Bu böwedniň uzynlygy bütinleýin 20 parsahdyr.

Jürjän şäheriniň harabaçylygynyň ýakynyndan Gürgen derýasynyň agzyna çenli dowam edýär. Her parsahda salnan gala we garawulhanalar Senirsowanyň ýakynyndan Gojugabet hem Kümmede çenli dowam edýär. Bu böwedniň ini 5 metre ýetýär”. [[13]] 79

A. Wamberi, Gyzyłalaň diwarynyň ady barada şeýle ýazyypdyr: “Dört garyň şekilli salnan jaýyň içinden tyňsykdan ýasalan bir uly küýze tapylýar. Bu küýzäniň ýognasynyň näzikligi kagyzdandan inçe we onuň içinden mawy reňkli kül hem näçe sany altyn zikge we birnäçe gymmatly şaýlar çykypdyr. Şonuň üçin bu diwaryň hemme ýerini hem “Gyzyl alaň” ýagny “Altyn tapylyan depejikler” diýip atlandyrypdyrlar.” [[14]] 80

Elbetde türkmen dilinde “alaň” ýagny depejik manyda bolsa, Wamberiniň pikiri boýunça oňa “gyzyl alan (gyzyl tapylan)” manyda gidýar.

■ Pars dilinde käbir maglumatlar:

ساختار معماری 40 قلعه دیوار تاریخی گرگان بررسی می شود

سومین فصل کاوش و بررسی دیوار تاریخی گرگان با هدف بررسی ساختار های معماری 40 قلعه مسکونی و فضاهای صنعتی موجود در امتداد این دیوار از سوی هیات باستان شناسی سازمان میراث فرهنگی آغاز شد . در این راستا محوطه باستانی قیزلر قلعه به عنوان یک مکان مرکزی در امتداد دیوار مورد کاوش قرار می گیرد تا با ایجاد برش

لایه نگاری در این قلعه توالی فرهنگی آن با قلعه های متصل به دیوار نیز مورد بررسی قرار گیرد. (این قلعه در دهه های 1310 و 1350 به ترتیب از سوی فرانسویان و ژاپنی ها مورد بررسی قرار گرفته است)

دیوار دفاعی گرگان به طول 200 کیلومتر و عرض 6 تا 10 متر یکی از بزرگترین و برجسته ترین آثار معماری دشت گرگان در دوره تاریخی محسوب می شود.

جبرئیل نوکنده سرپرست هیات باستان شناسی با اعلام این خبر شروع مطالعات سنجش از راه دور، قوم باستان شناسی، زمین شناسی و ساماندهی کاوشهای فصول گذشته را از دیگر اهداف هیات باستان شناسی بر شمرد.

به گفته جبرئیل نوکنده این اثر شگفت انگیز که در متون تاریخی و علمی به نامهای سد اسکندر، سد انوشیروان، سد فیروز، قزل آلان و دیوار دفاعی مطرح شده دارای تاسیسات وابسته همچون سد، قلعه، کانال، خندق و ... و بناهای غیر وابسته قلعه و تپه می باشد.

شناسایی وضع موجود دیوار، مستند سازی و شناسایی سفال های باستانی در اطراف دیوار و رودخانه کرگانرود و شناسایی طول دیوار از 155 به 200 کیلومتر از دستاوردهای فصول گذشته بررسی های باستان شناختی این دیوار به شمار می رود.

به گزارش واحد اطلاع رسانی سازمان میراث فرهنگی کشور، این دیوار از محلی به نام خواجه نفس شروع و پس از عبور از شمال گنبد قابوس به طرف شمال غرب ادامه یافته و در کوههای "پیش کمر" محو می شود.

بررسی پیمایشی باستان شناسی این دیوار در 1378 با توجه به مشکلات پروژه های عمرانی بویژه سد گلستان که تمامی مساحت شبکه آبیاری آن در مسیر دیوار قرار داشت انجام شد.

در این سال همچنین با گمانه زنی باستان شناسی در دو نقطه تقاطع دیوار و زهکش سد گلستان آثار معماری از بقایای دیوار کشف شد. این دیوار در بخشی دارای 6 متر و در قسمتی دیگر دارای 10 متر عرض می باشد که این امر نشان دهنده آن است که عرض دیوار در نقاط مختلف بنا به وضع طبیعی و زمین ساختی منطقه متفاوت بوده است.

در فواصل مختلف قلعه هایی در سمت جنوب این دیوار ساخته شده که کمترین فاصله قلعه ها 50 متر و طولانی ترین آن به ده کیلومتر می رسد.

دومین دیوار بزرگ جهان در گرگان کاوش می شود

گرگان، «رحمت الله رجايي»: يك تيم كامل باستانشناسي، كار كاوش باستانشناسي ديوار تاريخي گرگان را كه دومين ديوار بزرگ جهان محسوب مي شود، آغاز کرده است. اين تيم باستانشناسي شامل: ۶ باستانشناس و گروه كاري ۱۰ نفره زمين شناس، معمار، جغرافيدان، مورخ، متخصص هنرهای دستي، گرافيك و طراح به همراه ۵۰ كارگر است. بررسي هاي ميداني اين كار سال ۱۳۷۹ انجام شده است. به گفته «جبريل نوكنده» سرپرست هيات كاوش، سه كارگاه جداگانه به كاوش ديوار تاريخي گرگان مشغول هستند. «ماهفروزي» سرپرست كارگاه در روستاي «قره سير» مي گويد، كارگران كاوش از همين روستا انتخاب شده اند و محل كاوش در جنوب رودخانه گرگان رود با آب زلال آن قرار دارد.

كارگران بقايي ديوار را درآورده اند و آجرهاي سفالي رنگ ۴۰×۱۰ آن كاملاً مشخص است. «قربانعلي عباسي» مسؤل كارگاه ديگري در روستاي يسا قليق واقع در ۳۳ كيلومتری جنوب شرقي شهر كلاله، مي تر و ارتفاع ۴۰/۱ گوید، در اینجا بقايي ديوار در عرض ۲ كاملاً مشخص شده است. در ديوار ۱۰ رگه آجر سالم وجود دارد كه ۲۰/۱ ملاط آن مخلوطي از گل و آهك است. علت ساخته شدن ديوار در قسمت كوهستاني با توجه به وجود موانع طبيعي دفاعي شايد نوعي نمايش قدرت سياسي بوده است. خانم «حسين زاده» مسؤل كارگاه سوم در جنوب رودخانه گرگان رود بر روي دامنه كوه نيز گفت، شكل ديوار در اين قسمت بسيار قابل توجه است چرا كه در داخل آن فضاي خالي وجود دارد. در پايه ديوار سه رج سنگ قرار داشته كه در بالاي آن آجر چيده شده است. بهترين نقطه اي كه مي توان شكوه اين ديوار تاريخي را دید، همين نقطه است. «سامان حيدري» باستان زمين شناس، در اين باره گفت، ما در اين مرحله از كاوشها در جست وجوي پاسخي براي مشخص شدن جنس آجرها و اينكه از چه درجه حرارتي براي پخت آجرها استفاده شده است، هستيم. «فريدون اونوق» صاحب نظر در تاريخ منطقه مي گوید، در اين مرحله به دنبال شناسايي تاريخ و جغرافياي منطقه و قوم شناسي اطراف ديوار هستيم. اما در کنار باستانشناسان، تيمهاي طراحي، گرافيست و... نيز مشغول هستند تا مطالعه و پژوهش اين مرحله كامل باشد. چنانچه آنان به ترميم آثار مكشوفه و طراحي آنها مشغول هستند. شايد ذكر است، مورخان قدمت اين ديوار را به دوران حكومت انوشيروان ساساني نسبت مي دهند. به طوري كه «ابن خرداد» كه در سال ۳۰۰ هجري قمری درگذشت، در كتاب «مالك و الممالك» درباره اين ديوار مي نويسد: «ديوار دفاعي زمان انوشيروان كه درخشي گرگان در برابر ترکان ساخته شد، ديواري استوار از آجر و گچ بود تا اينكه يكي از پادشاهان ترك كه صول ناميده مي شد بر آن چيده شد و سپس

مسلمانان آن را گشودند.» این دیوار همچنين به دیوار دفاعي اسکندر
نيز معروف است.

■ Linkler:

1. Abesekun=
<http://www.gomishan.com/modules/news/article.php?storyid=32>
 2. Köl we kölçeler=
<http://www.earthwatchers.org/gomishan.html>
 3. Kümüşdepe Taryhy =
<http://komishdepemz.blogfa.com/post-5.aspx>
67. [[1]]. Джикиев А., « Очерк происхождения и оформивание
Туркмения народа в эпоху среднывека», Ашхабад – 199...? Г., стр.
21
68. [[2]]. Ownuk Hangeldi, “ Eýran türkmenleriniň medeniýetiniň
taryhy ”, Aşgabat – 1996 ý. (dissertatsiýa), ANTSSR.
69. [[3]]. Goli Emin-ollah, “ Seyri dâr tarih-e siýasi –
ejtema,iý-ýe torkmänha-ýe Iran ”, ...?
۶۹. گلی امین الله، " سیری در تاریخ سیا سی – ا
جتماعی ترکمنهای ایران"، مشهد- سال 1359/ش. ؟
- 4]]].70]]. Şowgy A. “ Gorgan – o – dâşt ”, ...?
71. [[5]]. Mahname-ýe “ Sähra”, şomare-ýe 13 vä 14 , ordibeheşt
vä hordad , Tehran – 1378 ş., säf. 6
۷۱. ما هنامه " صحرا"، شما ره ۱۳ و ۱۴، اردیبهشت و خرداد،
تهران - ۱۳۷۸ ش.، ص. ۶
- 6]]].72]]. Şol ýerde.
73. [[7]]. Mahname-ýe “ Sähra”, ş.13-14 /Görk.Iş./...
74. [[8]]. Markuwart, “ Bastanşenasy-ýe şährestanha-ýe Iran”,
säfhat-e 419-420
75. [[9]]. Ebn-e Hordad beh, “ Elmäsalek wäl-memaläk”,
۷۵. ابن خرداد به، " المسالك والممالک"،
10]]].76]]. Gärr-e ähbar-e mluk -elfärs vä seýrohóm, säf. 611
۷۶. غر اخبار ملوک الفرس و سیرهم، ص. ۶۱۱
- 11]]].77]]. Zeýn-el ähbar-e Gerdizi, säf. 31
۷۷. زین الاخبار گردیزی، ص. ۳۱
- 12]]].78]]. Jahan name, säf. 82
۷۸. جهان نامه، ص. ۸۲

13]]].79]]]. Mähämmäd-Äli-ýe Gorhançi (Sulät nezam), " Tohfi-ýe seýfiýe", Tehran – säf. 89

محمّد علی قورخا نچی (صولت نظام)، " تحفه . ۷۹
سیفیه"، ص. ۸۹

14]]].80]]]. Vamberi A., " Siyahät-e dârvişi dorugin dâr hanta-e Asiya-ýe Märkäzi", /görk.iş./, säf. 482

وا مبری آ. " سیا حت د رویشی دروغین د ر خا ن ا ت آ سیای . ۸۰
مرکزی"، ص. ۴۸۲

Taryhy yerler